

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ОТРАСЛИ В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

INDUSTRY COMPETITIVENESS IN THE INTEGRATION PROCESSES

Проаналізовано існуючі теоретичні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність галузі» та доведено відсутність єдиного узгодженого підходу. На підставі критичного аналізу існуючих теоретичних напрацювань з даної тематики запропоновано більш ґрунтовне тлумачення економічної категорії «конкурентоспроможність галузі» з врахуванням принципів відносності, системності, структурності та динамічності. Визначено основні методичні підходи до оцінювання рівня конкурентоспроможності галузі. В результаті здійсненого аналізу доведено, що більш придатною в умовах інтеграційних процесів є модель «національного ромбу» Портера, як одного з методів оцінювання конкурентоспроможності. Обґрунтовано необхідність включення додаткового детермінанта – «діяльність міжнародного бізнесу». Запропонований детермінант враховує спрямованість політики України на розширення міжнародної економічної інтеграції та сприяє більш адекватній оцінці конкурентоспроможності національних галузей економіки і виявленню резервів підвищення їх рівня.

Ключові слова: конкурентоспроможність галузі, інтеграційні процеси, макроекономічні умови, ефективність управління, конкурентні умови

Проанализированы существующие теоретические подходы к определению понятия «конкурентоспособность отрасли» и доказано отсутствие единого согласованного подхода. На основании критического анализа существующих теоретических разработок по данной тематике предложено более обоснованное трактование сущности экономической категории «конкурентоспособность отрасли» с учетом принципов относительности, системности, структурности и динамичности. Определены основные методические подходы к оценке уровня конкурентоспособности отрасли. В результате проведенного анализа доказано, что более подходящей в условиях интеграционных процессов является модель «национального ромба» Портера, как одного из методов оценки конкурентоспособности. Обоснована необходимость включения дополнительного детерминанта - «деятельность международного бизнеса». Предложенный детерминант учитывает направленность политики Украины на расширение международной экономической интеграции и способствует более адекватной оценке конкурентоспособности национальных отраслей экономики, выявлению резервов повышения их уровня.

Ключевые слова: конкурентоспособность отрасли, интеграционные процессы, макроэкономические условия, эффективность управления, конкурентные условия

In this article, existing theoretical approaches to the definition of «industry competitiveness» were studied. The absence of a single coherent approach demonstrated in this article. Based on a critical analysis of existing theoretical developments on the subject prompted a reasonable interpretation of the essence of an economic category “industry competitiveness», taking into account the principles of relativity, systemic, structural and dynamic. The basic methodological approaches to assessing the level of competitiveness of the industry. The analysis proved that the more appropriate in terms of the integration processes is the model of the "national diamond» Porter, as a method for evaluation of competitiveness. The necessity of incorporating additional determinant – «international business activities». The proposed takes into account the determinants of the direction of Ukraine policy on expansion of international economic integration, and contributes to a more adequate assessment of the competitiveness of national industries, the identification of reserves to improve their level.

Keywords: competitiveness of the industry, the integration processes, macroeconomic conditions, management efficiency, competitive conditions

Вступ. В умовах всеохоплюючої глобалізації економіка України набуває все більш відкритого характеру. Угода про зону вільної торгівлі з ЄС, що вступила в силу 1 січня 2016 року, поряд з позитивними наслідками несе також небезпеку для вітчизняних галузей у вигляді більш жорсткої конкуренції. Нагальним для українських суб'єктів господарювання стає питання підвищення конкурентоспроможності. З огляду на це, актуальним є дослідження поняття конкурентоспроможності галузі та методів її оцінки.

Значний внесок у дослідження проблем конкуренції, конкурентних переваг та забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів економіки здійснили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як І. Спиридонов [1], М. Шевченко [2], М. Портер [3], Р. Фатхутдінов [4] та інші. Проте, враховуючи відсутність єдиного підходу до трактування поняття «конкурентоспроможність галузі» та оцінювання його рівня, вважаємо, що ці питання потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є систематизація теоретичних підходів до визначення поняття «конкурентоспроможність галузі» та удосконалення методичних підходів до оцінювання її рівня. Для досягнення поставленої мети було визначено наступні завдання:

- проаналізувати та узагальнити існуючі теоретичні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність галузі»;
- визначити основні методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності галузі;
- запропонувати можливі шляхи удосконалення існуючої методології оцінювання галузевої конкурентоспроможності.

Методологія дослідження. Основу дослідження становлять наукові праці провідних зарубіжних та вітчизняних вчених у сфері

конкурентоспроможності та конкурентних переваг. Для вирішення поставлених наукових завдань нами було використано наступні методи дослідження: методи узагальнення та систематизації, формалізації, критичного аналізу та синтезу.

Результати дослідження. Однією з головних категорій ринкової економіки є конкурентоспроможність, яка концентрує в собі виробничі, організаційні, управлінські, науково-технічні та маркетингові можливості як окремого суб'єкта господарювання, так і національної економіки в цілому.

Остапенко А. В. дає наступне визначення конкурентоспроможності галузі: «це ефективність роботи сукупності підприємств, що оцінюється, окрім традиційних критеріїв, за показниками, що характеризують і описують міру живучості і динамічності галузі при різних сценаріях розвитку економіки даної країни і світу в цілому» [5, с. 18]. Автор не враховує відносність поняття «конкурентоспроможність», розглядаючи галузь окремо від конкуруючих галузей на світовому ринку.

Російський вчений Спиридонов І. А. визначає конкурентоспроможність галузі як наявність у неї конкурентних переваг, що дозволяють їй: по-перше, виробляти продукцію високої якості, яка задовольняє вимоги конкретних груп споживачів до споживчої цінності, ринкової новизни і вартості (ціни) товарів; по-друге, постачати продукцію на ринок в оптимальні терміни, які диктує ринкова ситуація [1, с. 78]. Науковець також не розглядає галузі-конкуренти, крім того, концентрує увагу лише на виробничій діяльності і не враховує інші сфери, що впливають на конкурентоспроможність.

Згідно з працями провідного спеціаліста з міжнародної конкуренції Майкла Портера, галузь певної країни конкурентоспроможна, якщо вона володіє конкурентними перевагами порівняно з найбільш успішними учасниками світового ринку [3, с. 210 – 212]. На думку науковця, конкурентними перевагами галузі можуть бути:

- раціональна галузева структура;
- наявність групи висококонкурентних підприємств-лідерів;
- ефективна дослідно-конструкторська та виробничо-технологічна база;
- розвинута галузева інфраструктура та ефективна система розподілу продукції;
- гнучка система науково-технічного, виробничого і матеріально-технічного співробітництва всередині галузі та з аналогічними галузями за кордоном.

Проте Портер М. не розглядає як складову конкурентоспроможності здатність утримувати конкурентні переваги в довгостроковому періоді.

Шевченко М. М. розглядає міжнародну конкурентоспроможність галузі як здатність національної галузі забезпечувати високий рівень задоволення власною продукцією певної суспільної потреби порівняно з конкурентами,

утримувати та зміцнювати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку та забезпечувати прибутковість на основі раціонального використання ресурсів в умовах глобалізації [2, с. 7]. Вважаємо це визначення найбільш повним і ґрунтовним, що враховує всі фактори впливу на конкурентоспроможність галузі.

Узагальнюючи вищенаведені трактування поняття «конкурентоспроможність галузі», можемо визначити основні положення теорії конкурентоспроможності галузі:

1) основою для досягнення конкурентоспроможного стану галузі є конкурентні переваги;

2) конкурентоспроможність окремої галузі проявляється у порівнянні з конкуруючими галузями на світовому ринку, тобто вона відносна;

3) конкурентоспроможності галузі притаманна системність – вона визначається конкурентоспроможністю суб'єктів, що до неї належать, і конкурентоспроможністю макросередовища, в якій дана галузь функціонує;

4) конкурентоспроможність галузі є складовою багаторівневої категорії «конкурентоспроможність» поряд із конкурентоспроможністю товару, підприємства, національної економіки;

5) конкурентоспроможність галузі є динамічним явищем і підлягає управлінню.

Результати проведеного дослідження свідчать, що на сьогодні відсутній загальноприйнятий та стандартизований методичний підхід до оцінювання рівня конкурентоспроможності галузі. Враховуючи центральне місце конкурентоспроможності в ринковій економіці, даною проблемою займається велика кількість вітчизняних та зарубіжних науковців.

Майкл Портер оптимальним параметром для оцінки конкурентоспроможності галузі вважає суттєвий і стабільний експорт галузі до великої кількості країн. Показник конкурентоспроможності галузі певної країни $КСП_{ij}$ можна визначити за наступною формулою [3, с. 236]:

$$КСП_{ij} = \frac{E_{ij} * E}{E_i * E_j}, \quad (1)$$

де E_{ij} - експорт продукції певної галузі i країни j ;

E_i – загальний експорт продукції галузі i у світі;

E_j – загальний експорт країни j ;

E – світовий експорт.

З метою оцінювання конкурентних переваг національної галузі відносно аналогічних галузей лише певних країн використовують індекс виявленої конкурентної переваги $I_{ВКП}$ економіста Б. Баласса [5, с. 103-106]:

$$I_{ВКП} = \frac{E_{ij}/E_j}{E_i^{ref}/E^{ref}}, \quad (2)$$

де E_{ij} - експорт продукції певної галузі i країни j ;

E_j – загальний експорт країни j ;

E_i^{ref} – експорт продукції галузі i інших країн, взятих для аналізу (ref);

E^{ref} - загальний експорт країн, взятих для аналізу (ref).

Вважаємо, що використовувати формули (1) та (2) для оцінювання конкурентоспроможності галузей України досить проблематично, оскільки зіставлення експорту галузей України з експортом інших країн за товарними групами утруднюють відмінності в класифікаційних підходах згідно української та зарубіжних систем обліку, що обумовлює неадекватність використання індексу Баласса. Тому вважаємо, що більш доцільним є використання формули виявленої конкурентної переваги (RCA), що обґрунтована Дослідницьким центром прогнозування і міжнародної інформації Франції [7]:

$$RCA = \frac{1000}{(E_j^{ref} + I_j^{ref})} * \left[(E_{ij}^{ref} - I_{ij}^{ref}) - (E_j^{ref} - I_j^{ref}) * \frac{(E_{ij}^{ref} + I_{ij}^{ref})}{(E_j^{ref} + I_j^{ref})} \right], \quad (3)$$

де E_j^{ref} – загальний експорт країни j до інших країн, взятих для аналізу (ref);

I_j^{ref} – загальний імпорт країни j до інших країн, взятих для аналізу (ref);

E_{ij}^{ref} – експорт товарів галузі i країни j до інших країн, взятих для аналізу (ref);

I_{ij}^{ref} – імпорт товарів галузі i країни j з інших країн, взятих для аналізу (ref).

Пропонований методичний підхід дозволяє оцінити виявлену порівняльну перевагу країни порівняно з групою інших залучених для аналізу

країн за певний період (рік або декілька років). Також на основі наведеного підходу порівняльну перевагу можна розглянути у динаміці у випадку здійснення аналізу у довготривалому періоді, або ж знайти її середньозважену за певний проміжок часу.

Одним зі способів оцінювання конкурентоспроможності галузі являється методика багатовимірного порівняльного аналізу, заснованого на методі відстаней [8, с. 32]. Даний метод дозволяє враховувати не лише абсолютні величини показників кожної країни, але й ступені їх близькості (віддаленості) від еталонного показника. Для даного методу доцільно використовувати наступні групи показників:

- виробничі (забезпеченість ресурсами, рівень завантаження виробництва, номенклатура продукції, ступінь використання продукції галузі в інших галузях);
- фінансові (обсяги продажів, прибуток, інвестиції, капіталізація, експортно-імпорتنі операції);
- науково-технічного розвитку (витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, наукоємність, темпи оновлення асортименту, тривалість життєвого циклу товару, кількість договорів про співпрацю);
- трудові (кількість працівників, продуктивність праці, рівень заробітної плати).

Залежно від специфіки галузі перелік показників може бути змінений. Однак слід враховувати, що на світовому ринку конкурують і функціонують не галузі, а підприємства, що їх представляють, тому важливою складовою при визначенні рівня конкурентоспроможності галузі є конкурентоспроможність провідних її підприємств. З цього погляду доцільним є підхід Р. Фатхутдінова, згідно якого конкурентоспроможність галузі варто визначати за найбільш крупними організаціями, відносна вага яких становить не менше 60% від обсягу продажу галузі [4, с. 156].

Найвідомішою концепцією конкурентних переваг галузі являється модель «національного ромбу» Майкла Портера. Детермінанти конкурентоспроможності галузі об'єднані в чотири групи: факторні умови; умови внутрішнього попиту; суміжні і обслуговуючі галузі; стратегія і структура компаній, суперництво між ними. Окрім головних детермінант в моделі визначені додаткові змінні: випадкові події та державна політика, які можуть як посилити, так і послабити синергетичний ефект взаємодії основних детермінант [3, с. 298-302].

Вважаємо, що сучасні тенденції економічної глобалізації зумовлюють необхідність введення в модель ще одного важливого фактору – діяльність міжнародного бізнесу, тобто транснаціональних корпорацій, які впливають на конкурентоспроможність галузей через вхідні та вихідні інвестиційні потоки.

Включаючи діяльність міжнародного бізнесу в модель «національного ромбу» Портера як детермінант конкурентоспроможності, він впливає на інші детермінанти також (рис.1):

1) факторні умови: з приходом іноземних ТНК стимулюється більш ефективно використання вітчизняних активів і природних ресурсів і розширюється доступ до іноземних активів для місцевих компаній;

2) умови внутрішнього попиту: при вході іноземних ТНК на місцевий ринок покращується якість товарів, що виробляються, попит стає більш диверсифікований через вплив іноземних стандартів якості;

3) суміжні і обслуговуючі галузі: іноземні філіали ТНК можуть стати ядром, навколо якого формуватиметься новий кластер з місцевими обслуговуючими фірмами;

4) стратегія і суперництво компаній: поява на ринку більш ефективно функціонуючого іноземного підприємства зумовлює активізацію конкуренції між місцевими фірмами.

Рисунок. Доповнена модель «національного ромбу» М. Портера

Будучи наймогутнішими суб'єктами світового господарства, транснаціональні корпорації визначають тенденції розвитку глобальної економіки. Впливаючи на економіки приймаючих країн, ТНК змінюють вигляд національних галузей – прискорюють науково-технічний прогрес, відкривають доступ до зовнішніх ринків, сприяють припливу іноземних інвестицій. Враховуючи той факт, що економічна політика України спрямована на розширення міжнародної економічної інтеграції, додатковий детермінант «діяльність міжнародного бізнесу» сприяє більш адекватній оцінці конкурентоспроможності національних галузей.

Висновки. Проведений аналіз наявних трактувань поняття конкурентоспроможності галузі надав можливість визначити основні

властивості поняття, а саме: відносність, системність, структурність та динамічність. Елементом наукової новизни дослідження можна вважати наступне: критичний аналіз існуючих теоретичних підходів надав підстави стверджувати, що під конкурентоспроможністю галузі слід розуміти здатність національної галузі забезпечувати високий рівень задоволення власною продукцією певної суспільної потреби порівняно з конкурентами, утримувати та зміцнювати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку та забезпечувати прибутковість на основі раціонального використання ресурсів в умовах глобалізації.

В результаті дослідження визначено основні та найпоширеніші методи оцінювання конкурентоспроможності галузі, серед яких такі: методи, засновані на визначенні показника конкурентоспроможності Портера, індексу виявленої конкурентної переваги Баласса та Дослідницького центру прогнозування та міжнародної інформації Франції; метод багатомірного порівняльного аналізу, заснований на методиці відстаней; модель «національного ромбу» Портера.

Авторами обґрунтовано необхідність включення додаткового детермінанта в модель «національного ромбу» Портера – міжнародного бізнесу, який базується на використанні основних показників діяльності ТНК у вигляді вхідних і вихідних потоків інвестицій, управлінського досвіду та інновацій.

Подальшого дослідження потребує питання комплексної кількісної оцінки конкурентоспроможності галузі.

Література:

1. Спиридонов И.А. Международная конкуренция и пути повышения конкурентоспособности / И.А. Спиридонов. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 170 с.
2. Шевченко М. М. Методи оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості в умовах інтернаціоналізації: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.01 / М.М. Шевченко ; Нац. техн. ун-т "Харк. політехн. ін-т". – Х., 2006. – 19 с. – укр.
3. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер / Пер с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
4. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Фатхутдинов Р.А. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 312 с.
5. Остапенко А. В. Визначення сутності поняття "конкурентоспроможність галузі" / А. В. Остапенко // Бізнес Інформ. – 2015. – № 5. – С. 15-23.
6. Balassa V. Trade liberalization and «revealed» comparative advantage // The Manchester School of Economic and Social Studies. – 1965. – No. 33. – pp. 92-123.
7. Семів С.Р. Конкурентоспроможність економіки України в умовах євроінтеграції / С. Р. Семів, С. М. Писаренко, Н. Ю. Моренова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Сборник научных трудов. Донецк: ДонНУ. – 2006. – С. 884-890.
8. Бурак О. М. Інструменти бізнес-аналітики в регіональному аналізі [Текст] / Олена Миколаївна Бурак // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний

економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 1. – С. 29-35.